

УДК 821.161.2

**ОПОЗИЦІЯ «СВІЙ / ЧУЖИЙ» ЯК ПРОСТОРОВА ДОМІНАНТА
МАЛОЇ ПРОЗИ О. ДЕРКАЧОВОЇ**

Анатолій Землянський

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Землянський Анатолій. Опозиція «свій / чужий» як просторова домінанта малої прози О. Деркачової.**

Стаття присвячена розгляду часопросторової опозиції «свій / чужий» як поетикальної домінанти авторського стилю О. Деркачової з позиції функціонування в малій прозі письменниці. Новели й оповідання О. Деркачової органічно вписуються в канон сучасного мистецтва слова малих прозових форм, особливо в контекст «жіночої» прози, тож її аналіз дає шляхи розуміння тенденцій розвитку літератури початку XXI ст., зокрема її філософських аспектів. Тож доцільним стало використання в поєднанні, насамперед, міждисциплінарного та культурно-історичного методів.

Визначено, що О. Деркачова змальовує протилежні світоглядні позиції (чоловічі / жіночі, дитячі / дорослі, закохані / розчаровані, щасливі / зражені та ін.), буттєві принципи та життєві шляхи. Маркування хронотопу передбачає осмислення таких його аспектів, як кольорова гамма, звукове наповнення та смакові характеристики.

Доведено, що вихідною точкою розвитку хронотопу є «своя» буттєва сфера, сформована ціннісними орієнтирами героїв, душевно близькими їм топосами країни, міста, дому або робочого місця, де вони почувають себе щасливими. Символічно маркованим є «чужий» простір, який часто співвідноситься із поняттям маскулінності або позначений відсутністю коханого чоловіка.

Зроблено висновок, що О. Деркачова часто звертається до авторських варіацій семантичної парадигми опозиції «свій / чужий». Ключовими персонажами творів письменниці є жінки, тому типowo «своєю» стає сфера, що оточує кожну з них, натомість ознаки «чужої» набуває простір, у якому існують чоловіки.

Проза письменниці реалізує основні тенденції розвитку української жіночої прози поч. XXI ст. та завдяки формально-змістовим експериментам авторки посідає гідне місце в сучасному літературному процесі.

Ключові слова: жіноча проза, хронотоп, опозиція, урбаністичні мотиви, топос.

Землянський Анатолій. Опозиция «свой / чужой» как пространственная доминанта малой прозы О. Деркачевой.

Статья посвящена рассмотрению пространственной оппозиции «свой / чужой» как поетикальной доминанты авторского стиля О. Деркачевой с позиции функционирования в малой прозе писательницы. Новеллы и рассказы О. Деркачевой органично вписываются в канон современного искусства слова малых прозаических форм, особенно в контексте «женской» прозы, поэтому ее анализ дает пути понимания тенденций развития литературы начала XXI в., в частности ее философских аспектов. Поэтому целесообразным стало использование в сочетании, прежде всего, междисциплинарного и культурно-исторического методов.

Определено, что О. Деркачева изображает противоположные мировоззренческие позиции (мужские / женские, детские / взрослые, влюбленные / разочарованы, счастливые / преданные и др.), бытийные принципы и жизненные пути. Маркировка хронотопа предполагает осмысление таких его аспектов, как цветовая гамма, звуковое наполнение и вкусовые характеристики.

Доказано, что исходной точкой развития хронотопа есть «своя» бытийная сфера, сформирована ценностными ориентирами героев, душевно близкими им топосами страны, города, дома или рабочего места, где они чувствуют себя счастливыми. Символично маркированным является «чужое» пространство, часто соотносится с понятием маскулінності или обозначен отсутствием любимого мужчины.

Сделан вывод, что О. Деркачева часто обращается к авторским вариациям семантической парадигмы оппозиции «свой / чужой». Ключевыми персонажами произведений писательницы есть женщины, поэтому типично «своей» становится сфера, окружающая каждую из них, зато признаки «чужой» приобретает пространство, в котором существуют мужчины.

Проза писательницы реализует основные тенденции развития украинской женской прозы нач. XXI в. и благодаря формально-содержательным экспериментам автора занимает достойное место в современном литературном процессе.

Ключевые слова: женская проза, хронотоп, оппозиция, урбаністические мотивы, топос.

Zemlianskyi Anatolii. An Opposition «One's Own / Alien» as the Space Dominant of O. Derkachova's Small Prose.

The article is devoted to the consideration of time and space opposition «one's own / alien» as the poetic dominant of O. Derkachova's author's style from the point of view of functioning at the writer's small prose. Novels and stories by O. Derkachova are organically fit into the canon of modern literature of small prose forms, especially into the context of «feminine» prose. And its analysis gives a way for understanding the trends of the development of literature at the beginning of the XXI century, in particular its philosophical aspects. Therefore, it was expedient to use in combination, first of all, interdisciplinary and cultural-historical methods.

It is determined that O. Derkacheva depicts opposite ideological positions (male / female, children / adults, lovers / disappointed, happy / betrayed, etc.), principles of being and ways of life. The marking of the chronotope implies an understanding of some of its aspects, such as range of colors, sound filling and taste characteristics.

It is proved that the starting point of the development of the chronotope is its «one's own» sphere of being, formed with heroes' value orientations, toposes of the country, city, home or workplace, that are spiritually similar to them and where

they feel themselves happy. Symbolically marked «alien» space often correlates with the concept of masculinity or is marked by the absence of a loved one.

It is concluded that O. Derkachova frequently refers to the author's variations in the semantic paradigm of opposition «one's own / alien». The key characters of the writer's art works are women, so the sphere that surrounds each of them is typically «their», whereas the definition «alien» is used to acquire the space in which there are men.

The works by O. Derkachova implements the main trends in the development of Ukrainian female prose of the XXI century and the author, because of her formal-content experiments, takes a worthy place in the modern literary process.

Key words: *feminine prose, chronotope, opposition, urban motives, topos.*

Постановка проблеми, її актуальність для теорії і практики. Ольга Деркачова на сьогодні є визнаною майстринею малої прози. Її твори охоплюють широке коло проблем, серед яких – самоідентифікація і самостановлення жінки, реалізація особистості в складних соціально-історичних умовах, проблема екзистенційного вибору, громадянська тематика тощо. При цьому важливим є визначення особливостей індивідуального стилю письменниці: провідних мотивів, специфіки часопростору, композиційної будови твору тощо, що дало б уявлення про розвиток сучасної літератури малих жанрів.

Аналіз літературних даних. Певні кроки в цьому напрямку зробила Т. Белімова у рецензії на книгу «Синдром підсніжника» [1], розглянувши малу прозу письменниці як зразок жіночої прози, попутно окресливши межі хронотопу. Більше уваги малій прозі О. Деркачової приділили О. Стрілець та А. Землянська [6; 9], які розкрили особливості часопростору у збірці «Трикожанні метелики» і, зокрема, в новелі «У лещатах романтики». Однак системного аналізу поетикальних векторів хронотопу новел і оповідань письменниці й досі немає.

Мета та завдання. Метою статті є висвітлення функціонального призначення опозиції «свій / чужий» як просторової домінанти новел і оповідань О. Деркачової.

У статті було використано в синтетичному поєднанні такі **методи** дослідження, як культурно-історичний, міждисциплінарний, метод системного аналізу, критичного вивчення джерел з означеної проблеми, повільного прочитання.

Результати дослідження. Хронотоп у малій прозі О. Деркачової є нестійкою та відносною системою, бо часові та просторові координати у текстах часто окреслені схематично й мінливі. Художній континуум її новел та оповідань може локалізуватись у межах міст, будинків або охоплювати глобально весь Всесвіт. Тому з'являється принципова відкритість середовища, схильність до різких змін місця події та просторової еволюції.

Часопростір виступає в новелістиці організаційним центром сюжету, тому дозволяє виявити взаємозумовленість подій і вчинків. Наприклад, нестерпність теперішнього виміру, де все виявляється чужим та жорстоким, спонукає

головного героя до його руйнації, що дозволяє жити далі у своєму рідному світі («Тисячі дрібничок»). Таким чином персонажі творів О. Деркачової повертаються до вихідної, базової точки розвитку хронотопу – «своєї» буттєвої сфери, комфортної чи незручної, але сформованої власними вчинками та ідеями. Відтак, письменниця вдається до градації часових та просторових горизонтів малої прози на «свої» та «чужі». Життя її персонажів, збагачене досвідом минулого, зумовлене цілями, мріями і сподіваннями, сповнене подіями, що є елементарними складниками будь-якого з означених вимірів.

Маючи властивості нестійкості, категорія часопростору в оповіданнях та новелістиці О. Деркачової набуває своєї впорядкованості по мірі розвитку дії. Вона проявляється у внутрішній логіці, яка має стійкий зв'язок та повністю підкорюється авторській концепції, що лежить в основі твору. Задумом письменниці є змалювання протилежних світоглядних позицій (чоловічих / жіночих, дитячих / дорослих, закоханих / розчарованих, щасливих / зраджених та ін.), буттєвих принципів та життєвих шляхів. Така поляризація доль персонажів можлива за рахунок використання базової схеми розподілу простору на «свій» та «чужий».

У своїх дослідженнях ми вже розглядали означені категорії та їх функціонування в художніх текстах, користуючись, зокрема, їх тлумаченням у класичній філософії, що є типовим і для студій інших літературознавців [7; 8; 13]. Так, категорія «свій», як зауважує Л. Присяжнюк, визначається як сфера зрозумілого, рідного і знайомого, що постійно розширюється у процесі пізнання, а «чужий» виступає таємничим та незрозумілим [13, с. 129]. О. Деркачова у своїх збірках малої прози дотримується традиційних філософських принципів, проте часто звертається і до авторських варіацій семантичної парадигми опозиції «свій» / «чужий».

Чітке розмежування «свого» та «чужого» є важливою частиною духовного буття власного «Я» персонажів, без якого воно не зможе нормально існувати та розвиватись. Базовим для персонажів у просторовій структурі малої прози О. Деркачової є «своє» буттєве середовище. Воно виступає цінним набутком минулого, бо з часом

осмислення його індивідом воно віддаляється у просторі. Власний часопросторовий континуум є своєрідним запізненням по відношенню персонажа до самого себе, бо це вдалий спосіб затриматись у минулому, зберегти статичність життя та запобігти його змінам. Героями творів часто використовується вираз «мій світ», що виступає синтезом суб'єктивного та об'єктивного поглядів («Там, де немає пісків», «Мовчи зі мною», «Маленька країна», «Власний дощ», «Мій татко» та ін.). Маркування «свого» та «чужого» відбувається за рахунок повтору присвійних займенників.

Основними опозиційними філософськими категоріями в літературі є протиставлення життя і смерті в різних аспектах, тому в малій прозі О. Деркачової під маскою «свого» та «чужого» хронотопів виступає кореляція сфер живих і мертвих. Універсальною сутністю буття є реальне земне життя людини, що позиціонується як «свій», природний для персонажів творів світ. Цей вимір зображується буденним та звичайним: *«Ми жили. Подивилися ті фільми, на які ніколи не ставало часу, прочитали книги, які все тільки планували прочитати, відремонтували бабусину швейну машинку, а ще я попідклеювала шпалери, що місяцями висали печальними шматами, і навчилася пекти наполеон»* («***») [5, с. 28]. Проживаючи у такому розміреному темпі, вони не вдаються до вирішення важливих філософських проблем.

«Чужою» за таких умов стає інфернальна площина, що проявляється в ментально-емоційному вимірі. До потойбічного простору персонажі потрапляють шляхом власних сновидінь («Івано-Франківськ – 1200»), спогадів («Теодора») чи міркувань («Ніпрокого»). Через невідомість потойбіччя сприймається героями творів із пересторогою. Для підкреслення відчуження виміру смерті письменниця використовує присвійний займенник «твій» («твій світ», «твоє небо» тощо), прислівники «там», «туди» тощо. Інколи її персонажі намагаються фантазувати, припускати, що відбувається з людиною після її смерті, знаходячись у цей час на межі здорового глузду й божевілля: *«Як тобі там живеться на твоєму небі? Є гаряча вода? Скільки ти платиш за газ і світло? Тепло не подорожчало?»* («Ніпрокого») [4, с. 14]. Ворожості «чужому» потойбічному світові додає той факт, що він стає притулком для близької протагоністам людини. Однак, кожен елемент «чужої» сфери під впливом оцінки та порівнянь можна трактувати як «свій».

Кореляція просторів на «свій» та «чужий» реалізується за рахунок протиставлення жіночого й чоловічого поглядів на світ. Письменниця

демонструє, як гендерний чинник впливає на сприймання «свої» та «чужої» площини. О. Деркачова розглядає, як представники різних статей сприймають світ навколо себе. Ключовими персонажами малої прози письменниці є жінки, тому типово «своєю» стає сфера, що оточує кожну з них, натомість ознак «чужого» набуває простір, у якому існують чоловіки. У новелах «Звір», «Уроки французької», «Під час гри користуватися крилами заборонено», «Піаністка» тощо авторка демонструє, що ці протилежні світи ніколи не зможуть об'єднатись, попри всі бажання. Наприклад, героїня оповідання «Під час гри користуватися крилами заборонено» намагається осягнути «чужий» для неї простір коханого чоловіка, долучившись до його захопленя, але безрезультатно: *«Пенальті, рефери, офсайд, форвард. Я так і не навчилася давати з усім цим раду. І воно звучить для мене як суцільний матюк»* [5, с. 116].

Авторка намагається описати взаємодію творчої жіночої натури і чоловічої, що частіше керується здоровим глуздом і раціональним розрахунком. Зокрема, у «своєму» для жінок світі панує спокій, він завжди залишається сталим, на відміну від мінливого чоловічого.

Часопросторова опозиція «свій / чужий» з'являється також у творах О. Деркачової, де головними героями виступають діти («Великоднє курчатко», «Яся», «Тарас», «Мій різдвяний янгол», «Коханці моєї мами», «Мій татко», «Ця довга стіна», «Доросла дівчинка» тощо). Письменниця наділяє ознаками «свого», рідного, простір, у якому існує дитина, протиставляючи йому дорослий світ. На відміну від батьків, що самостійно створюють власне оточення будь-якими методами (іноді – ціною байдужості, брехні і зради) та здатні розсувати межі власного простору, діти у творах О. Деркачової сприймають і розуміють реальність без зайвої брехні. Вони живуть у власному світі, де діють закони чесності, щирості та відкритості. Невід'ємними атрибутами стають звичні для батьків дрібниці, у яких малюта вбачають щось сакральне: іграшкове курчатко («Великоднє курчатко»), уявний янгол («Мій різдвяний янгол»), лялька Таня («Коханці моєї мами»).

Вороже ставлення до «чужого» світу дорослих діти пояснюють численними зрадами, небажанням цікавитись їх життям, самозакоханістю. Вони не переслідують корисливих цілей, не думають про гроші та авторитет, а всі їхні мрії легко можуть здійснити батьки. Наприклад, персонажі творів «Мій татко», «Доросла дівчинка», «Мій різдвяний янгол» бажать отримувати більше уваги від рідних; герої оповідань «Ця довга стіна», «Коханці моєї мами» прагнуть налагодити

стосунки між батьками; діти у художніх текстах «Великоднє курчатко», «Яся» намагаються захистити власний простір від безжального та бездушного втручання мам і татусів. Тому доросле середовище поступово відчужується і стає зовсім «чужим».

Ключовими параметрами для означення середовища «своїм» є матеріальна та фізична зручність, а головне – психологічний комфорт. Потрапляючи у такий вимір, персонажі стають цілком самодостатніми, тому можуть спокійно тут перебувати навіть на самоті. Наприклад, героїня оповідання «Маленька країна» із захопленням стверджує: *«А я люблю свій маленький простір, куди ніхто не пхається, тишу у кабінеті, рівне клацання клавіатури... <...> Мене це не дратує. Навпаки, влаштовує. <...> Люди мордуються одноманітністю, однаковістю днів і ночей. А мені подобається, що у мене є свій власний, незмінюваний простір, до якого нема нікому діла»* [3, с. 32].

Основним у «своєму» часопросторі є топос дому, де герої почувають себе цілком щасливими та захищеними від навколишнього світу («Чоловікові мого життя», «Рідна людина», «Мій татко», «Ілюстратор» та ін.). Перебуваючи у такому просторі, персонажі не виконують суспільно важливих функцій та не розмірковують над серйозними філософськими проблемами, а звертають увагу на дрібниці та просто насолоджуються розміреним життям. Окреслюючи «власні» горизонти своїх персонажів, письменниця прагне посилити відчуття теплоти, затишку, близькості, спорідненості шляхом використання специфічних образів-символів (тепла ковдра і гарячий напій («Дві канапки на обід», «Доросла дівчинка», «Вимкнути світ», «Яся», «Піаністка», «Мій різдвяний янгол» та ін.); просторий балкон («Янгол онлайн», «Зламаний гороскоп», «Тримайся за маму, синку!», «Твоя зірочка», «Любин маніяк» тощо). Музика стає невід'ємним атрибутом дому для героїні оповідання «Мій татко», а у персонажа твору «Власний дощ» дійсно з'являється власна злива тощо.

Нерідко просторова опозиція «свій / чужий» проявляється через змалювання робочого місця протагоністів («Маленька країна», «Точка неповернення», «Земля янголів», «Сни для Марти» та ін.). Моральне задоволення персонажі переживають на такій роботі, яка не лише передбачає високі матеріальні статки, а їй подобається їм.

«Свій» простір також проявляється через топос країни. Героїні відчужують спорідненість із краєм, вони із патріотизмом та вірністю ставляться до власної Батьківщини. Цей аспект акцентовано у творах, сюжет яких включає

історичний екскурс («Акуленятко», «Тиша... Така тиша», «Тарас», «У лещатах романтики», «Інші», «Піаністка» тощо). Тут рідна для персонажів країна зображується у скрутні часи, що посилює бажання жити на власній землі та викликає почуття гордості за державу.

Традиційними для сучасної української жіночої малої прози, як і для творів О. Деркачової, є антиурбаністичні мотиви. На думку Н. Нікітіної, у творах М. Кіяновської, Є. Кононенко, З. Кучерявої, О. Луцишиної, Т. Малярчук, Л. Пономаренко, Н. Сняданко, Г. Тарасюк та ін. такі сюжети звучать у трагічних тонах. Дослідниця пояснює таку тенденцію усвідомленням глибокої духовної кризи, на тлі якої беззахисна та духовно зранена головна героїня прози прагне самореалізуватися, відшукати вірні буттєві орієнтири [12, с. 4]. Тому місто часто стає «чужим», адже жінки відчують в ньому самотність, зневіру, байдужість, приреченість, страх, безвихідність тощо.

Простір міста в малій прозі авторки розмежовується через усвідомлення у міській культурі традиційних для міфологічної свідомості опозицій «знайоме / непізнане», «своє / чуже». Персонажі О. Деркачової часто показані на тлі міста, у якому вони почувають себе відчужено. Основним параметром для поляризації міського хронотопу на «свій / чужий» виступає душевне й матеріальне благополуччя, розміреність та усталеність життя. Тому героїня оповідання «Камінь для міста» із острахом сприймає кожну відпустку чи відрядження, бо їй доведеться покинути рідне місто, а в новелі «Години, що живуть у персях» протагоністка вороже сприймає місто, де їй доводиться наново влаштовувати власний світ: *«...сама, у чужому місті і з купюю дурної, нікому не потрібної роботи»* [5, с. 40].

«Своїм» для персонажів є місто, де поряд є кохана людина, або те, що сповнене спогадів про щасливе кохання, але взаємність почуттів є обов'язковою умовою для комфорту. Подібні сюжети реалізовані у творах «Івано-Франківськ – 1200», «Камінь для міста», «Тікай до Кракова», «Запах кардамону», «Вчителько моя». Ураховуючи цей показник, «чужим» є місто, *«...яке мене не любить. <...> Місто без місця для тебе»* («Акуленятко») [3, с. 85].

У міському хронотопі символами межі між «своїм» та «чужим» є специфічні локуси вулиці («Із життя Попелюшки», «Дружина їхнього героя», «Мовчи зі мною», «Третя пара», «Теодора», «Гуртівня штучних квітів»); вокзалу («Івано-Франківськ – 1200», «Чим тобі зарадити», «Мій татко», «Смерть янгола»); готелю («Земля янголів», «Ілюстратор», «Take care of yourself», «Камінь для міста», «Тікай до Кракова»); кав'ярні

(«Кишеньковий янгол», «Пробач, кохана», «Мій татко», «Take care of yourself», «Інші», «Запах кардамону», «Дві шухлядки і одна полиця», «Вчителько моя...» тощо) та ін. Такі лексикоди виступають місцем, де персонажі можуть усвідомити цінність свого буття та визначитись, яким має бути їх ідеальний простір.

Олюдненість міського хронотопу малої прози О. Деркачової теж є критерієм розподілу його на «свій» та «чужий». Письменниця вдало використовує універсальні семантичні категорії, які, на думку А. Матвєєвої, ґрунтуються на поділі соціуму на дві групи: «ми» та «вони» [11, с. 74]. Яскравий приклад такої кореляції з'являється в оповіданні «Інші». Тут чужинці виступають завойовниками, що несподівано вторгаються у спокійне життя звичного суспільства: *«Вони принесли з собою запах іншої землі... <...> Вони принесли з собою інші усмішки і погляди. Вони абсолютно не схожі на наших чоловіків»* [4, с. 21]. «Свої» ж спочатку із острахом сприймають таких « гостей », які згодом органічно асимілюються зі звичним для оповідача світом.

Окрім згаданої поляризації, міський простір поділяється на пустий та заповнений. Як і у більшості авторів сучасної жіночої малої прози, у О. Деркачової «своїм» для персонажів є саме спустошений часопросторовий континуум. Це спричинюється соціальною спрямованістю дискурсу жіночої новелістики. Н. Нікітіна зауважує, що рефлексії письменниць у більшості спрямовані на дослідження урбаністичної складової художнього життя персонажів.

Поряд із тим відбувається зміщення авторських акцентів від загальнолюдських до рівня конкретної людини, докладніше розглядається трагедія української зурбанізованої особистості [12, с. 308]. Персонажі творів О. Деркачової («Торкатися речей заборонено», «Чоловікові мого життя», «Інші» та ін.) надають перевагу спустошеному місту, без людських натовпів, транспорту, зайвої метушні та шуму. У таких умовах персонажі почувають себе максимально комфортно, бо не мають змушувати себе спілкуватись із людьми, долати проблеми та суперечності.

«Свій» часопростір стає суто індивідуальним, що дозволяє говорити про відмінність одного приватного простру від іншого, через порівняння яких позиціонується «чужий» вимір. У філософській антропології ця проблема розглядається крізь призму ставлення людини до навколишнього світу, через її здатність визначити межі «свого» світу й тим самим прийняти наявність іншого, «чужого». Сфера «свого», «своя» культура виражають специфіку, своєрідність тільки в процесі

усвідомлення чужої культури та у спілкуванні з нею. Амбівалентність представленого у творах О. Деркачової простору ідентифікується через означення категорій «свій / чужий», причому «свій» простір частіше розташований із зовнішнього боку, сторони спостерігача, натомість «чужим» стає середовище по той бік від свого.

Маркування хронотопу «своїм» або ж «чужим» передбачає осмислення таких його аспектів, як кольорова гамма, звукове наповнення та смакові характеристики. На рівні звукового означення простір буває тихим або шумним, що підкреслює його заселеність та створює поліфонію або какофонію. Голоси людей, шум міста, плач, спів птахів, автомобілів, музичні інструменти, шум вітру, ріки позиціонують часопростір «чужим» («Тисячі дрібничок», «Андрійко», «Торкатися речей заборонено?» та ін). Тиша ж характерна для хвилин усамітнення та роздумів у «своєму» світі («Вчора», «Мій рідвятий янгол», «Зоряний хлопчик», «Мовчи зі мною», «Сни для Марти» та ін.). Характер співвіднесення цих понять показує ступінь гармонійності буття, що стало об'єктом зображення. Градація просторів також можлива через трактування оригінальних звукових символів автора: звучання піаніно як елемент творчої душі у творі «Піаністка», вибухи та постріли, що роблять «свій» простір «чужим» («Тиша... Така тиша»), знайоме клацання клавіатури («Маленька країна»), дзвоники як символ закоханості («Дружина їхнього героя»), шум моря асоціюється з ідеальним моментом буття («Марііне море») тощо.

Семантика відтінків у малій прозі О. Деркачової дозволяє не лише глибше усвідомити естетичні погляди письменниці, а й оптимально інтерпретувати всі смисли, закладені в сутності кожного з типів хронотопу. Кольорова палітра, в якій протікає життя героїв, дає уяву про їх душевний стан, дозволяє простежити рух почуттів, зміну настроїв. Забарвленість навколишнього світу визначається психологічним настроєм персонажів. Тому для комфортного «свого» оточення характерними є білий та синій кольори, що означають світлі пориви, прагнення до вищої духовності, саможертвоність. Протилежно «чужими» виступають чорні та червоні тони як символ протиріч, невизначеності, душевних і тілесних страждань, болю, втрат, трагедій тощо. Наприклад, відчуття «свого» виникає у однієї з героїнь творів О. Деркачової поряд із чоловіком, у якого очі кольору *«таткового чаю»* («Чай»). Згадуючи коханого, вона підсвідомо переносить у «власний» світ і найголовнішого мужчину – батька.

Нетрадиційним є трактування палітри у творах «Твій колір» та «Black and white». Тут світи поляризуються через забарвлення «свого», де героїня перебуває у самотності, у чорний колір, а «чужого», де існує її ідеальний чоловік, – у білий. Жінка прагне вирватись із власної темряви до світлішого простору, де вона буде поряд зі своїм коханим. Їх почуття письменниця описує як співіснування «інь» і «янь», яким не судилося злитися, зійтись: *«І я їду твоїм білим світом у своєму чорному платті. Так легше... На чорному кров не така яскрава»* [5, с. 148]. Таким чином категорично маркуються «свій», жіночий, та «чужий», чоловічий, світи.

Почуттєва сфера хронотопу вимірюється запахами та смаками, що їх відчують героїні у конкретні буттєві моменти. Для «свого» простору характерними є запах моря, що асоціюється зі свободою, мрією, приємними спогадами та з'являється в оповіданнях «Гарас», «Снігуронька», «Мушля для сестрички» та ін. Аромат власного дому пов'язується із запахами кави, фруктів, книг, що присутні у творах «Камінь для міста», «Гуртівня штучних квітів», «Чоловікові мого життя», «Рідна людина» тощо. «Чужі» запахи виникають через несприйняття героїнею оточення на психологічному рівні. Наприклад, у оповіданні «Запах кардамону» присмак кави з кардамоном стає нагадуванням про колишнє кохання, а героїня твору «Придумати смерть» відчуває запах смерті як передвісник зради чоловіка. Ряд творів письменниці просякнутий смаком гіркоти, що присутній у «чужому» для персонажів просторі: це частіше за все чорний шоколад або кава («Портрет на пам'ять», «Тиша... Така тиша» тощо).

Окрім детального зображення шляхів поляризації хронотопів чоловіків і жінок на «свій» та «чужий», письменниця неодмінно змальовує ситуації їх взаємодії. Зустріч двох світів є неминучою, бо, на думку В. Кагана, «своє» не може існувати без «чужого», вони є поняттями, що взаємодоповнюють одне одного [10, с. 42]. Позиціонування часопросторових категорій «свій / чужий» у прозі О. Деркачової має відкриту структуру, що виражається у синтезі порядку та хаосу. Означені буттєві горизонти часто не мають чіткості, переплітаються і співіснують. Хаотичність часопросторів проявляється якраз у невизначеності їх меж. Спостерігаються накладання, сполучення, різка зміна у процесі оповіді, розширення горизонтів зображення за рахунок узагальнення тощо. Така система виступає у двох аспектах, коли «свій» існує лише за рахунок наявності «чужого», а герой може

адекватно сприймати «чужий» світ, завдяки чому йому вдається зберегти «власний».

Для створення моменту зустрічі «свого» та «чужого» світів письменниця вимальовує єдиний просторовий ряд, який дає повне уявлення про їх динаміку. Взаємодія відображена, насамперед, за рахунок опису теперішніх почуттів і вражень протагоністів О. Деркачової від осмислення втручання «чужого». Персонаж очікує наступної миті взаємодії, що дозволяє роздивитись перспективи й можливості спілкування із «ворожим» суб'єктом.

Письменниця майстерно описує момент розподілу простору на «свій» та «чужий». Така кореляція дозволяє персонажам зорієнтуватись у сенсі власного буття, спланувати майбутнє. Для її персонажів втратити із поля зору «чужий» простір чи дозволити йому частково заповнити або повністю витіснити «свій» однаково страшно, бо це може загрожувати екзистенційною катастрофою. Розуміючи, що повного зникнення «чужого» досягнути неможливо, вони обирають позицію толерантного споглядача і приймають існування «не свого» світу: *«У мене з тобою буде інше ім'я, інші книги, інший одяг, інші іграшки. Інший світ. Твій. Тепер верталася, не взявши жодної речі з твого світу. Все мусить лишитися там, де було, аби не порушувався світопорядок»* («Зима») [2, с. 31]. Фабульний момент розподілу просторів збігається зі смертю близької людини («Не помирай без мене», «Тиша... Така тиша», «Мушля для сестрички», «Дружина їхнього героя» та ін.) або ж із розлученням із коханим чоловіком («Зима», «Точка неповернення», «Акуленятко» тощо).

Існування «чужого» і його вторгнення у особистий світ героїв творів О. Деркачової у процесі взаємодії додає фрагментарності категорії простору. У творах «Години, що живуть у персях», «Там, де немає пісків», «Камінь для міста», «Під час гри користуватися крилами заборонено», «Відсутність семи гномів», «Маленька країна», «Життєвий шлях Ти» тощо герої, що потрапляють в «чужий» простір, убирають в себе його якості. Помітивши незвичне середовище, співвіднівши його зі своїм, персонажі починають сприймати його як частину власного. Тобто створюється ефект присутності «чужого». За переконанням письменниці, людина, яка із власної волі не набуває мудрості та досвіду, а живе в постійній смуті, поступово втрачає свій справжній простір. Такий хронотоп ущільнюється та зменшується, бо людина витрачає час на розваги та задоволення, наприклад, як героїня твору «Стати піною морською». Вона повія, що за власним бажанням обрала цей фах, тому навіть не помічає кількість чоловіків у її житті: кілька років вкладаються у

речення, у хвилину спогадів. Однак, коли вона зустрічає кохання, то сприймає хвилину за вічність, відчуває справжню цінність часу, зрозумівши, що це і є її комфортний світ.

Письменниця подекуди показує неможливість зустрічі протилежних площин, бо переступ межі «свого» мікрокосму, звичного способу життя, ймовірно, може призвести до руйнації основних підвалин макрокосму. Персонажі сприймають «інший» простір пасивно – не втручаються, споглядають, не відбувається взаємодії просторів. Наприклад, у оповіданні «Сад забутих речей» в образній формі письменниця змальовує протилежні світи персонажів. Зрозумівши неможливість співіснування в єдиному просторі через психологічну несумісність, відмінність поглядів на життя, героїня констатує: «–Усе гаразд. У тебе гарний сад. Справді. Просто мені вже час іти. <...> – А що мені з твоєї трави, якщо по ній ніколи не бігатимуть наші діти?» [5, с. 9]. Персонажі із різних причин уникають проникнення «чужого» нестримного хаотичного

Список використаних джерел

1. Белімова Т. Двобій плоті і розуму, Або Синдром підсніжника / Т. Белімова. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/02/11/080255.html>. – Буквоїд.
2. Деркачова О. Гуртівня штучних квітів / О. Деркачова. – Івано-Франківськ : Мантикора, 2014. – 154 с.
3. Деркачова О. За лондонським часом / О. Деркачова. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2008. – 160 с.
4. Деркачова О. Повидло з яблук / О. Деркачова. – Брустурів : Дискурсус, 2014. – 144 с.
5. Деркачова О. Трикотажні метелики / О. Деркачова. – Брустури : Дискурсус, 2015. – 180 с.
6. Землянська А.В. Опозиція «війна / мир» у художньому просторі малої прози О. Деркачової (на матеріалі збірки «Трикотажні метелики») / А.В. Землянська, О.В. Стрілець // Мова. Свідомість. Концепт : зб. наук. статей / відп. ред. О.Г. Хомчак. – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – Вип. 6. – С. 147–150.
7. Землянская А. Проблема антиномии «свой – чужой» в гуманитарном дискурсе / А. Землянская, А. Землянский // Социально-гуманитарный вестник Юга России. – 2013. – № 9. – С. 114–117.
8. Землянська А.В. «Свій» / «чужий» простір у романі П. Загребельного «Тисячолітній Миколай» / А.В. Землянська, А.М. Землянський // British Journal of Science, Education and Culture. – Vol. 1. – London: London University Press, 2014. – P. 37–42.
9. Землянська А.В. Часопросторова організація новел М. Хвильового «Я (Романтика)» та О. Деркачової «У лещатах романтики» / А.В. Землянська // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Вип. 148. – Кіровоград : РВВ

поток у «свій» замкнутий простір непорушного світопорядку й гармонії.

Висновки. Основною особливістю творення хронотопу в малій прозі О. Деркачової є градація часових та просторових горизонтів на «свій» та «чужий». Письменниця змальовує протилежні світоглядні позиції (чоловічі / жіночі, дитячі / дорослі, закохані / розчаровані, щасливі / зражені та ін.), буттєві принципи та життєві шляхи. Маркування хронотопу «своім» або ж «чужим» передбачає осмислення таких його аспектів, як кольорова гама, звукове наповнення та смакові характеристики.

Вихідною точкою розвитку хронотопу у творах є «своя» буттєва сфера, комфортна чи незручна, але сформована власними вчинками та ідеями. О. Деркачова дотримується традиційних філософських принципів, проте часто звертається і до авторських варіацій семантичної парадигми опозиції «свій / чужий», співвідносить її зі сферами живих і мертвих, протиставленням жіночого й чоловічого поглядів на світ.

References

1. Belimova T. Dvobij ploti i rozumu, Abo Sindrom pidsnižnika / T. Belimova. – Režim dostupu : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/02/11/080255.html>. – Bukvoid.
2. Derkačova O. Gurtivnâ štučnih kvitiv / O. Derkačova. – İvano-Frankivs'k : Mantikora, 2014. – 154 s.
3. Derkačova O. Za londons'kim časom / O. Derkačova. – İvano-Frankivs'k : Tipovit, 2008. – 160 s.
4. Derkačova O. Povidlo z âbluk / O. Derkačova. – Brusturiv : Diskursus, 2014. – 144 s.
5. Derkačova O. Trikotažni meteliki / O. Derkačova. – Brusturi : Diskursus, 2015. – 180 s.
6. Zemlâns'ka A.V. Opoziciâ «vijna / mir» u hudožn'omu prostori maloï prozi O. Derkačovoï (na materiali zbirki «Trikotažni meteliki») / A.V. Zemlâns'ka, O.V. Strilec' // Mova. Svidomist'. Koncept : zb. nauk. statej / vidp. red. O.G. Homčak. – Melitopol' : MDPU im. B. Hmel'nic'kogo, 2016. – Vip. 6. – S. 147–150.
7. Zemlânskaâ A. Problema antinomii «svoj – čužoj» v gumanitarnom diskurse / A. Zemlânskaâ, A. Zemlânskij // Social'no-gumanitarnyj vestnik Ūga Rossii. – 2013. – # 9. – S. 114–117.
8. Zemlâns'ka A.V. «Svij» / «čužij» prostir u romani P. Zagrebel'nogo «Tisáčolitnij Mikolaj» / A.V. Zemlâns'ka, A.M. Zemlânskij // British Journal of Science, Education and Culture. – Vol. 1. – London: London University Press, 2014. – P. 37–42.
9. Zemlâns'ka A.V. Časoprostorova organizaciâ novel M. Hvil'ovogo «Â (Romantika)» ta O. Derkačovoï «U lešatah romantiki» / A.V. Zemlâns'ka // Naukovi zapiski. Seriâ: Filologični nauki. – Vip. 148. – Kïrovograd : RVV KDPU im. V. Vinničenka, 2016. – S. 80–85.
10. Kagan V. Homo Xenophobicus: psihologiâ svoego i čužogo / V. Kagan // Nacional'nyj psihologičeskij žurnal. Ideologiâ tolerantnosti. – 2011. – # 2(6). – S. 40–45.

- КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – С. 80–85.
10. Каган В. Homo Xenophobicus: психология своего и чужого / В. Каган // Национальный психологический журнал. Идеология толерантности. – 2011. – № 2(6). – С. 40–45.
  11. Матвеева А. Взаимодействие категории «свій – чужой» и категории оценки / А. Матвеева // Вестник Башкирского университета. Серия : Филология и искусствоведение. – 2007. – № 3(12). – С. 74–77.
  12. Нікітіна Н. Урбаністичний спосіб життя: трагічні мотиви в сучасній новелістиці (на матеріалі малої жіночої прози кін. XX – поч. XXI століть) / Н. Нікітіна // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. Серія : Лінгвістика і літературознавство. – 2009. – Вип. XXII. – С. 303–310.
  13. Присяжнюк Л. Свій / чужий у художній семантиці (на матеріалі романів Г. Гріна) / Л. Присяжнюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 22. – С. 129–132.
  11. Matveeva A. Vzaimodejstvie kategorii «svij – čužoj» i kategorii ocenki / A. Matveeva // Vestnik Baškirkogo universiteta. Seria : Filologija i iskusstvovedenie. – 2007. – # 3(12). – S. 74–77.
  12. Nikitina N. Urbanističnij sposib žittâ: tragični motivi v sučasnij novelistici (na materialii maloï žinočoi prozi kin. HH – poč. HHÏ stolit') / N. Nikitina // Aktual'ni problemi slov'âns'koï filologii : mižvuz. zb. nauk. st. Seria : Lingvistika i literaturoznavstvo. – 2009. – Vip. XXII. – S. 303–310.
  13. Prisažnuk L. Svij / čužij u hudožnij semantici (na materialii romaniv G. Grina) / L. Prisažnuk // Visnik Žitomir'skogo deržavnogo universitetu imeni İvana Franka. – 2005. – Vip. 22. – S. 129–132.

Відомості про автора:

Землянський Анатолій Миколайович
 orienman@i.ua
 Мелітопольський державний педагогічний
 університет імені Богдана Хмельницького,
 вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл.,
 72312, Україна
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3838-2481>

Information about the author:

Zemlianskyi Anatolii Mykolaiovych
 orienman@i.ua
 Bogdan Khmelnytsky Melitopol
 State Pedagogical University,
 20 Hetmanska Street, Melitopol, Zaporizhya region,
 72312, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3838-2481>